

ROČNÍK LXXII

2020

1

ISSN 0323-2581

vlastivědný věstník MORAVSKÝ

Obecní versus soukromý majetek na příkladu historie cihelny v Brně-Bosonohách do roku 1949

Radek Slabotínský, Technické muzeum v Brně

Abstract: The history of the municipal brick factory in Bosonohách dates back to the end of the 19th century, when it was decided to build and operate the village Bosonožská. In the following decades, this municipal property experienced years of prosperity, but also decline, until in 1937 the municipal council approved its sale to the private hands of the Cooperative of Brno Builders, when a new phase began for the brickworks, but it was fundamentally disrupted by the Second World War and measures of the Nazi regime. Its activities could thus be de facto started only after the end of the war, but its possession in private (cooperative) hands only lasted briefly so that after February 1948 it would become state property as part of the nationalized brick industry. The article examines all stages of its development and, against the background of historical events, attempts to clarify whether the brickworks experienced better times when it was managed by the municipality or when it was the property of the cooperative.

Keywords: Moravia, Bosonohy, brickworks, brick industry, history, 20th century.

Translated by Jiří Hloska

Studie o cihelně v Brně-Bosonohách vychází především z dochovaných archivních materiálů, které jsou uloženy v Moravském zemském archivu v Brně (MZA), Archivu města Brna (AMB) a Archivu České národní banky (AČNB). K dějinám obecní cihelny se jedná především o materiály z fondu A 35 *Archiv obce Bosonohy*, kde se zejména v zápisech o schůzích obecního výboru (zastupitelstva) nacházejí důležité informace k samotnému chodu a hospodaření cihelny. Informace k bosonožské cihelně v době, kdy byla soukromým majetkem, lze nalézt v MZA a to především ve fondu H 899 *Cihelny družstva brněnských stavitelů, s. r. o., Brno 1938–1949* a dále ve fondu K 263 *Moravsko-slezské cihelny, n. p., Brno* a ve fondu C 11 *Krajský soud civilní Brno*. Zajímavé informace se rovněž nacházejí v AČNB, který ve fondu *Živnostenská banka (ŽB)* obsahuje především korespondenci týkající se úvěrové politiky družstva. Studie je založena především na informacích získaných ze zápisů a dochované úřední korespondence mezi majiteli cihelny a orgány státní správy a samosprávy a finančními institucemi. Jednotlivé části příspěvku jsou však zpracovány poněkud nerovnoměrně, což bylo do značné míry vynuceno skutečností, že prameny osvětlující dějiny cihelny coby obecního majetku jsou do značné míry velmi torzovité, zatímco zdroje pro historii cihelny, kdy byla v soukromých rukách, jsou poměrně rozsáhlé a jednoznačně převažují, tudíž i tato kapitola je daleko rozsáhlejší.

Cihelna majetkem obce Bosonožské do roku 1937

Na území katastru dnešního města Brna existovalo již od středověku množství cihelen, které byly buď v soukromých rukách nebo obecním majetkem. Pro rozvoj cihelen hovořily především vhodné geologické poměry, zejména spraše a sprašové hlíny vytvořily podmínky pro jejich masové budování. Dá se říci, že cihelna stála téměř v každé dnešní městské části, hojnost jejich výskytu byla patrná zejména na území Starého Brna, v oblasti ulic Vídeňská, Úvoz, Údolní, Veverí, Lidická a Štefánikova a v bývalých předměstích Horního a Dolního Cejlu. I když na konci 19. a na začátku 20. století bylo v Brně a dosud samostatných obcích několik desítek cihelen, většina pracovala v režimu ruční výroby, jen několik z nich v té době vlastnilo tovární oprávnění ke strojové výrobě cihel. Jednou z největších byla přitom Kohnova cihelna, která vznikla na katastru Bohunic ve 2. polovině 19. století jako čistě židovský majetek. O úspěchu firmy hovoří čísla, kdy se v době tzv. první republiky zařadila mezi největší podniky ve svém odvětví v Československu, který vyráběl kolem 60 druhů cihlářského zboží a zaměstnával více než 600 dělníků.¹

Jednou z obcí, na jejímž katastru byla postavena obecní cihelna, byly Bosonohy. Stejně jako v případě jiných cihelen i pro její výstavbu hovořily vhodné geologické podmínky. Bohužel však nevíme, jaké další okolnosti stály za její výstavbou, můžeme se však domnívat, že kromě vhodných geologických poměrů byla podnětem pro její zřízení snaha místního obecního výboru získat jejím provozem ve vlastní režii potřebné finanční prostředky důležité pro další rozvoj obce. Podle historika Lukáše Fasory se totiž Bosonohy již před

první světovou válkou rozrůstaly nebývalým tempem, které nepolevilo ani v meziválečném období. Již v roce 1911 se totiž jednalo o relativně velkou a bohatou zemědělskou obec, která se mohla pyšnit celou řadou služeb místního i nadregionálního charakteru. O jejím významu vypovídala především fungující pošta a lékařská ordinace. Dále zde byly tři hostince, zastoupena zde byla téměř všechna řemesla, příznivé podmínky zde měly také obchodníci. V obci rovněž fungovala obecní pila.²

V případě Bosonoh se jednalo o malou cihelnu s jednou periodickou kruhovou pecí určenou pro výpal zboží a s výhradně ruční výrobou, která byla postavena kolem roku 1900.³ Stávala v dnešní ulici Rušná na k tomuto účelu zakoupeném obecním pozemku a zaměstnávala především místní dělníky (cihláře).⁴ Na výrobu dohlížel cihlářský mistr, který dle tehdejší příručky měl být „řídící a oživující duší každého závodu, jež převzal. V každém směru má vynalézati to pravé, má všechny práce tak prováděti, aby při správných a náležitých nákladech provozovacích vyrobilo se dílo bezvadné.“⁵ Podle dochovaného *Pokladního deníku cihelny* z let 1907–1918 nabízela tato svým zákazníkům široký sortiment výrobků. Její portfolio zahrnovalo pálené cihly, půlky, klenovky, dlaždice, korýtka, „křivé“ křidlice, nepálené cihly a dlaždice.⁶ V čele cihelny stál volený hospodář za obecním výborem stanovený plat (k platu dostával ještě naturálie v podobě jednoho procenta z pro cihelnu dovezeného uhlí), který pečlivě zapisoval všechna vydání a příjmy do zmíněného deníku a tento poté předkládal obecnímu výboru ke kontrole a následnému schválení. Z deníku je tedy možné vyčíst, kdo všechno nakupoval zmíněný sortiment, v jakém množství a k jakým účelům byly zakoupené výrobky určeny, stejně jaká nezbytná vydání cihelna měla. Jednotlivé položky názorně ukazují, že nakupujícími byli převážně místní či přesporní občané, velkou část výrobků rovněž odebírala obec pro vlastní potřebu.⁷ Podle množství odebraného zboží je možné usuzovat na velký stavební rozmach, který především v letech před první světovou válkou dosáhl jednoho ze svých vrcholů. Cenu výrobků obecní výbor pravidelně upravoval, obecně platilo, že občané Bosonoh měli ceny nižší než přesporní zákazníci.⁸ Většina položek se v deníku opakovala, zajímavostí je, že mnozí nakupující cihelnu dlužili za odebrané zboží a to i nemalé částky po dobu několika po sobě jdoucích let, které se zjevně obci ne vždy dařilo vymoci zpět. Dlužné částky byly přitom součástí hospodaření obecní cihelny, což jistě negativně ovlivňovalo její účetnictví a celkovou finanční bilanci.⁹

Cihelna sice disponovala dostatečným množstvím kvalitní hlíny, další suroviny však musela dovážet. Každoročně před koncem kalendářního roku proto vypisoval obecní výbor veřejnou zakázku (ofertní řízení) na pronájem dodávky písku a uhlí pro potřeby cihelny. Zakázku mohl získat kdokoli z místních rolníků a to za obecním výborem pevně stanovenou částku. Podmínkou získání zakázky na dodání písku byl závazek pronajímatele „dodávati písek dobré jakosti a vždy v dostatečné zásobě, aby v práci cihelny mohlo býti nepřetržitě pokračováno.“ Pokud by tyto podmínky nedodržel a včas písek nedodal, mohla obec na jeho náklady nechat písek dovézt. Naopak u uhlí, které pocházelo zejména ze Zbýšova, měl pronajímatel uvedenou komoditu dovézt vždy na požádání hospodáře cihelny a pokud by svůj závazek nedodržel, měl hospodář právo dovézt uhlí na jeho náklady. Polehčující okolností mohla být jen vážná nemoc či smrt pronajímatele nebo jiné „viditelné neštěstí“.¹⁰

Zatímco situace cihelny v předválečné době byla i přes výše uvedené problémy s dlužníky po všech stránkách dobrá, což i jednotliví členové obecního výboru kvitovali s povděkem, první světová válka se svými omezeními dosavadní praxi zásadním způsobem narušila. Největším problémem byla stagnující výroba kvůli nedostatku pracovních sil, rovněž se nedařilo zajistit dovoz potřebného uhlí a písku pro výrobní program z důvodu nezájmu o jeho pronájem.¹¹ Situace se vyhroutila do té míry, že se obecní výbor v květnu 1918 usnesl pustnoucí obecní cihelnu pronajmout. Představení obce si od tohoto kroku slibovali opětovné zahájení výroby, což byla jedna z podmínek pronájmu. Pronajímateli se nakonec stali František Čoupek a Josef Buček, oba z Bosonoh, kteří se zavázali platit z každé vypálené pece nájemné 60 K a to vždy ke konci kalendářního roku. Cihelnu

obec pronajímala na dobu 10 let, tj. do 31. prosince 1928, přičemž po pěti letech bylo možné nájemné upravit.¹² Obecní výbor tedy, dle svého názoru, udělal pro záchranu cihelny to nejlepší, co se v té chvíli nabízelo, aniž by tušil věci příští. Konec války a nový stavební ruch totiž zapříčinil, že se situace cihelny, zejména po finanční stránce natolik zlepšila, že obecní zastupitelstvo začalo uvažovat o jejím opětovném převzetí do vlastní správy. Za tím účelem byla zvolena komise, která měla zjistit od pronajímatelů a „jiných instancí“ skutečný stav věci a o zjištěných skutečnostech informovat zastupitelstvo.¹³ Jednání s pronajímateli se však protahovala, teprve v březnu 1922 se obecní zastupitelstvo dozvědělo, že nájemce Josef Buček je ochoten vrátit cihelnu zpět obci, zatímco František Čupek si kladl následující podmínky: obec měla převzít cihelnu zpět i s v ní se nacházejícím vyrobeným materiálem, přičemž za tisíc křidlic měla zaplatit 580 Kč a za tisíc cihel 500 Kč. Po prohlídce stavu cihelny, inventáře a zásob materiálu se obecní zastupitelstvo usneslo, že cihelnu převezme i s vyrobeným materiálem, který postupně rozprodá a takto získané peníze zpětně vyplatí pronajímatelům. Protože však nájemci neprovedli žádné opravy, na které dostali od obce peníze, a kterými se zavázali v nájemní smlouvě a navíc rozprodávali surový materiál, aniž by o tom obecní zastupitelstvo informovali, porušili tím ustanovení nájemní smlouvy. V zájmu obou stran však bylo co nejdříve situaci vyřešit, proto nakonec obec souhlasila s podmínkami pronajímatelů a v květnu 1922 zastupitelé odhlasovali převést cihelnu do obecní správy a zároveň ji pronajmout novým nájemcům, což se také stalo. Nájemci se stali František Ulbrich a Eduard Dočekal, kteří měli za úkol převzít od bývalých pronajímatelů cihelnu včetně inventáře.¹⁴ Cihelna zřejmě prosperovala, protože zápisy obecního zastupitelstva z dalších let obsahují jen zmínky o volbách hospodářů a nájemců pro dovoz písku a uhlí. V roce 1926 byla však cihelna opět v obecních rukách. Novinkou ve správě cihelny bylo zřízení funkce pokladníka a schválení *Směrnice pro placení cihlářských výrobků*, na základě kterých měl pokladník ihned po odebrání materiálu vystavit kupujícímu účtenku se splatností do 30 dnů s následným penále ve výši šesti procent. V případě nedobytnosti měly být pohledávky vymáhány soudní cestou.¹⁵

Špatné časy pro cihelnu nastaly za velké hospodářské krize, která naplno zasáhla Československo a jeho průmysl v roce 1930. Stavební horečka předcházejícího období byla minulostí, což se také projevilo v poptávce po stavebním materiálu. Bosonožská cihelna měla najednou přebytek zásob hotových výrobků, ale nedostávalo se jí zákazníků. Proto podal hospodář cihelny na zasedání obecního zastupitelstva návrh na částečné zastavení výroby s tím, že v cihelně zůstane pracovat jen jeden zkušený dělník, aby cihelna nezůstala bez dozoru. Zastupitelstvo s těmito návrhy vyslovilo souhlas a ustanovilo Eduarda Dočekala a Františka Ulbricha za jediné dělníky, kteří zůstali pracovat v cihelně, kde měli týdně vyrobit pouze 3 000 cihel.¹⁶

To však bylo jen dočasné řešení, které obci nemohlo vyhovovat. Neudržitelná situace nakonec vedla obecní zastupitelstvo k úvaze o novém pronájmu cihelny. Dle návrhu pachtovní smlouvy měla být uzavřena po dobu tří let počínaje od 1. dubna 1933 a konče 30. března 1936. Objektem pronájmu se měla stát cihelna se vším příslušenstvím a potřebnou hlínou za nájemné 200 Kč z jedné vypálené pece, přičemž nejnižší roční nájemné mělo činit 1 000 Kč bez ohledu na počet vypálených pecí. Součástí smlouvy měl být i závazek nájemce, že zaměstná jen dělníky z Bosonoh a bude udržovat pec a další vnitřní vybavení v dobrém pořádku. Kromě toho měl platit spotřebovaný elektrický proud a složit kauci ve výši 5 000 Kč. Kontrolu hospodárnosti a údržby cihelny si vyhradilo obecní zastupitelstvo pro sebe. Na druhé straně měl nájemce právo se souhlasem obecního zastupitelstva provádět úpravy cihelny včetně jejího vnitřního zařízení. Návrh pachtovní smlouvy byl schválen všemi členy zastupitelstva a ihned vypsáno ofertní řízení, do kterého se přihlásili František Ulbrich a Cyril Kilián, oba z Bosonoh. Na základě porovnání obou nabídek pak zastupitelstvo odsouhlasilo pronajmout cihelnu Františku Ulbrichovi a to na dobu tří let.¹⁷ Pronájem cihelny byl i přes zvolené řešení nadále neudržitelný, protože v konečné fázi nepřinášel obci tolik potřebné finanční prostředky. Z tohoto důvodu se

nakonec rozhodla vyřešit otázku cihelny jednou provždy a nabídnout ji jako obecní majetek k prodeji a to ještě před vypršením pronájmu. Zájemců bylo několik, jejich nabídky však nedosahovaly stanovené prodejní ceny.¹⁸ Stavitel František Sláma z Brna nabízel 80 000 Kč, naproti tomu stavitel Alois Korba z Brna dokonce jen 60 000 Kč, což se však zdálo obecnímu zastupitelstvu jako nízké částky za celou cihelnu. S oběma staviteli z tohoto důvodu proto přestalo dále jednat.¹⁹ Nové kolo jednání o prodeji obecní cihelny spustila obec na jaře 1937. Vážným zájemcem o její koupi se staly *Cihelny družstva brněnských stavitelů, zapsané společenstvo s ručením obmezeným Bosonohy*, které měly nejprve krátce cihelnu v pronájmu, aby posléze družstvo přistoupilo na požadavky obce a cihelnu spolu s kůlnami a přílehlými pozemky za 85 000 Kč koupilo. Dle uzavřené prodejní smlouvy se společnost zavazovala, že její sídlo bude v Bosonohách (název se objevil i v názvu družstva), v opačném případě měla zaplatit smluvní pokutu 50 000 Kč. Měla rovněž zajistit dostatečný přívod pitné a užitkové vody do cihelny, která měla zaměstnávat nejméně 80 % domácích dělníků. Vyrobené cihly měla firma navíc prodávat obci s 10% slevou. Kupní cena měla být zaplacená hotově ihned po převodu cihelny do majetku společnosti. Největší starost obci však dělala nedostatečná výstavba obecních vozovek a jejich nevyhovující stav, které navíc nebyly stavěny na očekávaný nápor nákladních vozidel. Proto byly do kupní smlouvy vloženy odstavce, které počítaly s vybudováním vlastní silnice vedoucí k cihelně a to mimo obec, stejně jako kvůli omezení hluku a prašnosti měla být vozidla opatřena pneumatikami.²⁰

Uvedeným prodejem započala nová etapa v dějinách bosonožské cihelny, která se nově dostala do soukromých rukou, aby se o jejím dalším osudu už rozhodovalo jinde. Nepřekvapí tedy, že otázka cihelny téměř zmizela z dalších jednání obecního zastupitelstva a od května 1945 i pléna místního národního výboru (MNV).

Cihelna v Bosonohách majetkem družstva brněnských stavitelů v letech 1937–1949

Cihelnu v Bosonohách tedy koupila firma *Cihelny družstva brněnských stavitelů, zapsané společenstvo s ručením obmezeným Bosonohy*, která vznikla na podkladě zákona č. 70/1873 ř. z. o výdělkových a hospodářských společenstev. Účelem družstva přitom bylo „*napomáhati živností cihlářským a stavebním a hospodaření svých členů racionální práce, celoročně vyráběti cihlářské zboží levně, tak čeliti zvyšování cen těchto výrobků, usměrňovati je, tím podporovati stavební ruch, zvelebení cihlářského průmyslu a zvláště v době podzimní, zimní a jarní mírniti nezaměstnanost.*“ Předchozí větou tedy bylo řečeno, za jakým účelem družstvo vzniklo a jaké impulsy k jeho vzniku vedly. Sluší se dodat, že mezi hlavní a možno říci nejdůležitější podněty rovněž patřila snaha brněnských stavitelů v tomto případě zakoupením staré obecní cihelny, která však již požadovaným účelům v mnoha ohledech nevyhovovala, a výstavbou vlastního moderního podniku, čelit nepřízni doby na poli cihlářského průmyslu. Ten se potýkal se zvyšujícími se cenami cihel a to na základě rozhodnutí brněnského cihlářského kartelu. Podnikání družstva mělo být založeno na zvyšujícím se technickém pokroku a to stavbou odpovídající cihelny, kde se měly vyrábět nejen cihly pro vlastní potřebu a na prodej, ale také další hrubé keramické zboží. Členem družstva se přitom mohl stát jakýkoliv stavitel, zednický či tesařský mistr, podnikatel staveb, majitel či nájemce cihelny, cihlářský technik a odborník, výrobce cihlářských strojů a potřeb či majitel pozemků vhodných pro výrobu cihlářského zboží, přičemž mezi jeho práva především náležela účast na činnosti družstva a možnost nakupovat zboží za výrobní cenu. Povinností člena bylo naopak zaplatit zápisné (družstevní podíl) ve výši 1 000 Kč a to ihned po svém přijetí, ručit za závazky družstva v případě jeho likvidace či konkursu, poskytnout družstvu v případě potřeby půjčku, jejíž výše by se rovnala výši upsaných podílů, přičemž každý člen měl mít nejméně dva závodní podíly. Orgány družstva se staly valná hromada, dozorčí rada a představenstvo, které se skládalo ze tří jeho členů volených na tři roky. Na starosti mělo vedení běžné agendy, zároveň rozhodovalo o všech věcech důležitých pro chod družstva a zastupovalo družstvo navenek. Členové představenstva měli rovněž podpisové právo. Také dozorčí rada měla

tři členy, jejichž funkční období bylo rovněž tříleté. Její povinností bylo vykonávat dozor nad správným fungováním představenstva, nahlížet do knih a spisů družstva a kontrolovat pokladnu. Právem řádné valné hromady bylo volit členy představenstva a dozorčí rady, určovat odměny funkcionářům družstva, schvalovat výroční zprávy a účty, rozdělovat čistý zisk, rozhodovat o stížnostech, měnit a doplňovat stanovy družstva a hlasovat o jeho rozchodu a likvidaci. Řádná valná hromada se přitom měla scházet pravidelně jednou v roce, mimořádná dle potřeby a momentální situace, přičemž usnášeníschopná měla být za přítomnosti nejméně poloviny členů družstva. Vedle aktiv, která tvořila nemovitě a movité jmění družstva, se počítalo rovněž s pasivy, do kterých byly zahrnuty závodní podíly, rezervní fond (zápisné, podíly na čistém zisku, úroky rezervního fondu a zvláštní dotace a dary) a dluhy družstva.²¹ Prvními členy představenstva byli na ustavující schůzi družstva 12. srpna 1937 zvoleni Josef Liška, František Sláma, oba stavitelé z Brna a Karel Dočekal, zednický mistr z Bosonoh. Dalšími zakládajícími členy se rovněž stali Václav Dvořák, stavitel z Brna, František Kaláb, zednický a tesařský mistr z Bosonoh, Alois Kuba, stavitel z Brna, František Pisinger, stavitel z Brna, Vladimír Staviček, stavitel z Brna a Josef Vystavěl, stavitel z Brna. Jak je patrné z předchozí věty, drtivou většinu členů tvořili stavitelé původem z Brna, jen dvě osoby byly mistry a pocházely z Bosonoh. Členové zároveň přijali stanovy, jejichž znění zaslali Krajskému soudu civilnímu v Brně, který je schválil a posléze družstvo zapsal do družstevního rejstříku, což se stalo 9. února 1938. Družstvo se zároveň stalo od 28. března 1938 členem *BRNOSVAZU, ústředního svazu českých hospodářských družstev v Československé republice, společenstva s ručením obmezeným v Brně*, z čehož plynula povinnost podrobit se jednou za dva roky povinné revizi a to podle nařízení zákona č. 133/1903 ř. z. o revisi společenstev výdělkových a hospodářských a jiných spolků.²²

Aby mohly být naplněny účely a cíle družstva, které zakotvovaly jeho stanovy, museli jeho členové zahájit ihned svoji činnost, která sestávala především ze stavby moderní cihelny. Základním kapitálem družstva měla být částka 1 000 000 Kč, kterou si jeho členové chtěli vzít jako úvěr od *Živnostenské banky*, která se jevila jako logický a přirozený partner, protože již z dřívějších dob spolupracovala s některými členy (A. Kuba, V. Dvořák) nově založeného družstva. Úvěr, o kterém začali s bankou jednat od poloviny února 1938, měl být přitom splacený takto: 500 000 Kč měli členové zaplatit hotově, zbývající částku pak formou eskonta akceptů jednotlivých členů dle výše jejich závodních podílů. Samozřejmě, že banka si prostřednictvím své brněnské pobočky zjistila, tak jak bylo běžnou praxí, podrobné majetkové poměry a charakteristiky členů družstva, než definitivně rozhodla. Přestože banka v podnikatelském záměru družstva viděla zajímavou příležitost k vlastnímu zisku (zejména z hlediska zajištěného odbytu a budoucí prosperity cihelny) a také majetkové poměry členů družstva se jevily jako přiměřené, rozhodovací proces se neuvěřitelně protahoval, až nakonec banka žádost odložila. Důvodem pro toto rozhodnutí byla především skutečnost, že družstvo prozatím neplánovalo stavbu nové cihelny, tudíž se stala žádost o vzetí úvěru prozatím bezpředmětnou. Banka, stejně jako členové družstva, tedy zvolili odlišný způsob financování celého podniku: pomocí krátkodobých půjček nejrůznějšího typu se snažila pomoci cihelně v jejím počátečním rozjezdu. Činnost družstva se tak z nedostatku kapitálu prozatím soustředila na výrobu cihel ve staré cihelně, kterých bylo od doby jejího převzetí do majetku družstva v květnu 1937 do dubna 1938 vyrobeno více než 400 000 kusů a to výhradně pro potřebu výstavby nové moderní cihelny a v této výrobě pokračovala i v dalších měsících.²³

Okupace zbytku českých zemí v březnu 1939 a následné vyhlášení Protektorátu Čechy a Morava vnesly i do hospodářského života postupně mnohá omezení, která se stupňovala s pokračující válečnou situací. Zpočátku však nic nenavědčovalo na dramaticky se měnící stav. Členové družstva se právě v této době (duben 1939) rozhodli po několika odkladech pro stavbu nové moderní cihelny. S výstavbou průmyslových podniků měli přitom někteří z nich jako stavitelé předchozí zkušenosti, což bylo jistě i v případě cihelny velkým plusem. Sami totiž dohlíželi na jednotlivé etapy výstavby a mohli tak

do nich účinně a bez zbytečných odkladů zasahovat. Z května 1939 se dochoval popis nově budované cihelny, který lze jistě považovat za cenný doklad o její budoucí podobě. Zpráva si nejdříve všimla vhodnosti základní suroviny pro výrobu cihel, aby posléze dospěla k závěru, že budoucí cihelna má zajištěný její dostatečný přísun v podobě mocné vrstvy sprašových hlín a diluviálních naplavenin, které se výborně hodily k výrobě jak obyčejných cihel, tak jemnějšího cihlářského zboží. O vlastní budoucí cihelně poté hovoří jako o jednopatrové tovární hale o rozměrech 92×41 m², v jejíž přední části se měly nacházet byt pro cihlářského mistra, dva byty pro obecní chudé (požadavek obce Bosonohy), sklad náradí, sklad koksu a uhlí a kancelářské místnosti. Zadní část pak byla vyčleněna pro strojovnu, která se měla skládat z výroby, dvou železáren, dvou strojoven s elektromotory, místnosti pro transformátor a dílny. Vedle toho zde měly být umístěny šatny, toalety a umývárny. Hlína do patra strojovny byla z hliniště dopravována pomocí vyklápěcích vozíků po úzkokolejné drážce, aby se poté vysypala do dvoustranného podavače a odtud putovala k jednotlivým strojům. Rozemletá hlína se poté dostala ke šnekovému lisu, který ji zpracoval a pomocí tvárníc zhotovoval různé výrobky, které měly poté putovat za pomoci výtahu do prvního patra. K vypalování zboží sloužila kruhová 28 komorová pec systému „Hoffmann“, která byla opatřena hustou sítí topných otvorů.

Zatímco veškeré vnitřní zdivo pece bylo vyzděno na hliněnou maltu, vnější plášť pece na maltu vápennou. Pilíře nesoucí sušárnu nebyly se zdivem pece spojeny. Základy pece i pilířů byly vybudovány z dusaného betonu. Komín odvádějící splodiny z pece byl 55 m vysoký a postavený ze strojních radiálních cihel. V prvním patře po bocích kruhové pece se nacházely dvě sušárny se 46 komorami po obou stranách. Sušení přitom bylo umělé s použitím tepla z pece. Kapacita sušáren byla přitom 242 880 cihel. Zatímco tělo sušáren tvořily 24 mm silné desky, strop sušárny byl zhotoven z dřevěného bednění, na kterém byla nasypána vrstva pilin. Kromě dvou bočních sušáren však existovala ještě střední sušárna, která dokázala pojmut až 120 960 kusů cihel. Doprava syrového zboží do sušáren se prováděla za pomoci automatických skládacích vozů systému „Keller“, přičemž každý vůz mohl převézt až 120 kusů cihel. Autor zprávy si zapojení automatických vozů pochvaloval, když konstatoval, že tak odpadlo „veškeré přenášení, skládání, ohmatávání a překládání zboží...“ Sušárny přitom mohly být v provozu téměř celý rok, což přispívalo k výkonnosti celé cihelny. Nedílnou součástí cihelny tvořila rovněž topná zařízení a horkovzdušné prostředky.²⁴ Z uvedeného popisu si lze představit, že se mělo jednat o vskutku moderní cihelnu vybavenou na svou dobu nejmodernějším strojním a dalším nezbytným zařízením, které měly cihelně dodat potřebnou efektivitu a požadovaný výkon, který počítal s výrobou 8–10 000 000 kusů cihel ročně.

Podle předběžného odhadu, který vypracoval arch. Oldřich Blažek, stavitel z Brna, se přitom měly celkové náklady na stavbu cihelny vyšplhat na 2 172 000 K.²⁵ Uvedená částka však značně překračovala finanční možnosti členů družstva, kteří se v září 1939 opět obrátili na Živnostenskou banku s žádostí o poskytnutí úvěru a to ve výši 1 000 000 K. Svoji žádost přitom odůvodňovali snahou vybudovat cihelnu, která bude konkurenceschopná a plně soběstačná, schopná zajistit dostatečný počet cihel pro stavebníky v požadované kvalitě a bez zbytečných prodlev. „Jako záruku nabízí ručení společné při podepsání blankosměnky a to na dobu, než bude zřízen úvěr trvalý podle přání banky.“ Uvedenou záruku přitom považovali za dostatečnou, a aby podpořili svoje argumenty, navrhli, aby v budoucnu veškerý platební styk cihelny byl soustředěn u Živnostenské banky. Vyznění žádosti bylo zřejmě natolik přesvědčivé, že našlo odezvu u vedoucích představitelů banky, kteří přechodný úvěr schválili a dali pokyn své pobočce v Brně k jeho poskytnutí. Pro družstvo tento výsledek znamenal malé „vítězství“, protože mohlo pokračovat v započaté stavbě cihelny.²⁶ V souvislosti s výstavbou cihelny je nutné poznamenat, že jen do 31. prosince 1940 bylo proinvestováno 3 530 000 K, což byla částka o téměř 1 400 000 K vyšší, než se kterou se počítalo v původním návrhu.²⁷

Práce na výstavbě nové cihelny však od počátku ztěžoval nedostatek pracovních sil a také některých druhů potřebného materiálu. Rovněž nepříznivé povětrnostní pod-

mínky se negativně podepsaly na postupu stavebních prací, vinou čehož se výstavba značně zdržovala. I přes uvedené problémy však do konce roku 1939 byla stavba cihelny ze 60 % hotová. Podařilo se rovněž zamluvit dodávky strojního zařízení od firmy Ing. Alois Beran z Prahy a K. & R. Ježek Blansko. Podle zprávy předsedy představenstva Josefa Lišky přitom prokazovali všichni funkcionáři i členové pochopení pro společnou věc, „sledující všichni stejně vytčený cíl nám všem i konkurenci tak dobře známý.“²⁸ Nejen finanční těžkosti, které stavbu cihelny provázely, navíc umocnil rozsáhlý požár, který v červenci 1940 zachvátil dřevěné části stavby nad sušárnou, z nichž některé zničil úplně a jiné velmi poškodil spolu se zde uskladněným strojním zařízením. Naštěstí byla stavba pojištěna u pojišťovny „Praha“ Vzájemná pojišťovna,²⁹ proto dostalo družstvo ze sjednané pojistky částku ve výši 656 000 K. Na základě těchto zkušeností byly po požáru sušárny nově vybudovány jako ohnivzdorné.³⁰ Podle zprávy ze září 1940 byla cihelna již téměř hotová a vybavená strojním zařízením, zbývalo jen dokončit přední část tovární haly s byty, kanceláři a skladem uhlí, „kteréžto věci nezabráňují, aby závod byl uveden v chod.“³¹ Vázly však dodávky strojního zařízení od firmy Ing. A. Beran (strojní zařízení nakonec dodala firma K. & R. Ježek z Blanska), díky čemuž mohla začít samotná výroba jen ve velmi omezené míře, která se zpočátku soustředila na produkci obyčejných cihel, teprve později se přistoupilo i k výrobě dalšího cihlářského zboží. Nárůst cen materiálu i mezd však vedly k tomu, že se dokončení stavby cihelny značně prodražovalo, proto družstvo v říjnu 1940 požádalo o zvýšení přechodného úvěru o 700 000 K. Brněnská pobočka Živnostenské banky tuto žádost podpořila ujištěním o zajištěném odbytu cihel „a tím i svou prosperitu tím, že podílníci, vesměs stavitelé, budou krýti u cihelny svou potřebu cihlářských výrobků...“. Centrála Živnostenské banky návrh schválila, protože již 10. října poslala brněnské pobočce dopis, ve kterém dala pokyn, aby přechodný úvěr navýšila o požadovanou částku.³² Dokončení cihelny tak již nic nestálo v cestě, přesto se v únoru 1941 obrátili členové družstva na Živnostenskou banku znovu se žádostí navýšit přechodný úvěr o dalších 300 000 K. Peníze měly být použity na nákup druhého výrobního celku od firmy K. & R. Ježek z Blanska, které banka vyhověla a navýšení úvěru schválila.³³ I přes uvedené potíže se však podařilo výrobu zahájit téměř v plné míře, kdy jen v období mezi 7. březnem a 23. dubnem 1941 dělníci vyrobili 328 000 kusů obyčejných cihel a 15 480 kusů mezistěnek.³⁴ Optimisticky v této souvislosti vyznívala slova zaměstnance brněnské pobočky Živnostenské banky, který sděloval centrále v Praze v dopise z května 1941, že „Pokud se týče odbytu cihel, dodává se již některým členům a pokud by snad tito pro vydaný zákaz staveb neměli možnost dalšího většího odběru, zajímá se již nyní příslušná rozdělovna cihel o event. velké dodávky do Říše, takže i v tomto směru může družstvo počítati se zajištěným odbytem.“³⁵ Optimismus ohledně odbytu zboží však poněkud kalila skutečnost, že družstvo sice mohlo samo výrobky prodávat; výroba se v té době pohybovala kolem 25 000 kusů cihel denně, ale jen podle předem schválených přidělů, které určovala pro jednotlivé firmy Českomoravská rozdělovna kamene a cihel v Praze. Toto nařízení představovalo pro družstvo obrovskou zátěž zejména co se týkalo neprodaných cihel, které tak zůstávaly ležet ve skladu.³⁶

Potřeba zajistit vnitřní provoz cihelny a samotného družstva, se odrazil v přijetí v té době již pro uvedené provozy zcela běžného a dá se říci moderního *Provozního řádu Cihelny družstva brněnských stavitelů, zaps. spol. s r. o. v Bosonohách*, který přesně vymezoval úkoly, práva a povinnosti jednotlivých oddělení a byl určen všem členům a zaměstnancům družstva. Podle tohoto řádu byla činnost družstva rozdělena na část administrativní, která zabezpečovala administrativu družstva a administrativu cihelny, a na část technickou. V čele administrativy stál Emil Maštera³⁷ a náplní tohoto oddělení směrem k záležitostem cihelny bylo mimo jiné vyřizování běžné kancelářské práce (vedení knih, pojištění zaměstnanců, účetnictví, vyřizování objednávek, korespondence s úřady a firmami, vedení denních záznamů o výrobě). Samostatný bod věnoval řád i vedoucímu oddělení, který měl jednat v přátelském duchu s vedoucím technického oddělení, aby byl provoz cihelny po všech stránkách plynulý. Měl dohlížet na své podřízené a netrpět

rozmišky, které by poškozovaly dobrou pověst družstva. Jeho hlavním cílem mělo být vždy zastávat a hájit zájmy družstva. V opačném případě s ním mohl být kdykoliv rozváznán služební poměr. Technické oddělení vedl správce cihelny Ladislav Trantina.³⁸ Mezi úkoly oddělení patřilo vedení výroby, přijímání a propouštění zaměstnanců, zařazování zaměstnanců do příslušných platových skupin, udržování strojů a zařízení v provozuschopném stavu, vedení denních záznamů o výkonnosti jednotlivých zaměstnanců ve výrobě, vedení skladového a odbytového hospodářství, vedení denních záznamů o výrobě a vystavování dodacích lístků pro vydané zboží. Povinností vedoucího oddělení bylo zabezpečit maximální výkon cihelny a osobně zodpovídat za vysokou jakost výrobků, provádět přesné kalkulace zboží, při provádění stavebních úprav cihelny vést stavební deník a dodržovat všechny předpisy a nařízení. Stejně jako vedoucí administrativy měl i on jednat v přátelském duchu a hájit zájmy družstva.³⁹ Kromě provozního řádu vydalo vedení družstva další směrnice, které dostaly název *Instrukce pro službu účetní a pokladní*, kde se podrobně rozpracovávaly úkoly pro účetní a zaměstnance pokladny.⁴⁰

Každodenní realita Protektorátu Čechy a Morava ovlivňovala mnohá nařízení, příkazy či přímo zákazy nacistické či protektorátní správy i samosprávy a především v negativním smyslu ztrpčovala život nejen jeho obyvatelům, ale ve stejné míře i různým organizacím, korporacím, spolkům či soukromým společnostem. Nepřekvapí tedy, že veřejné i soukromé společnosti byly pod pohrůžkou pokuty přinuceny nechat si zapsat do obchodního rejstříku nově také německý název a to na základě ustanovení § 1 vládního nařízení č. 268 z roku 1941. Tomuto nařízení muselo vyhovět i družstvo brněnských stavitelů, které zaslalo žádost Krajskému soudu civilnímu Brno o zápis německého názvu firmy. Soud uvedenou změnu akceptoval a zápisem do družstevního rejstříku vstoupila v říjnu téhož roku v platnost.⁴¹ Jako „nezbytné“ pro další fungování jakýchkoliv soukromých či veřejných firem, spolků a korporací se rovněž jeví nařízení, které kopírovalo politicko-společenské změny nastolené okupačními orgány po vzniku protektorátu. Podle ustanovení § 7 druhého prováděcího výnosu říšského protektora v Čechách a na Moravě o židovském majetku totiž muselo také vedení družstva prohlásit, že „na právním jednání týkajícího se zápisu nové veřejné společnosti nejsou zúčastněni židé, židovské podniky, ani židovská sdružení osob“ a toto prohlášení zaslat Krajskému soudu civilnímu Brno k registraci.⁴²

Zvláště negativně dopadl na cihelnu, která zažívala i přes různá omezení v tomto období dobré časy co se týkalo její výroby, výměr tehdejšího Ministerstva práce v Praze ze dne 30. dubna 1942, který zastavil provoz podniku. Pro členy družstva a zaměstnance cihelny to byla nečekaně tvrdá rána, na kterou se však snažili vhodným způsobem reagovat. Vedení družstva za této situace rozjelo, podle svých slov, mohutnou přesvědčovací kampaň, která však slavila „úspěch“ až v létě 1944, kdy 16. července stejné ministerstvo zastavovací výměr odvolalo a provoz cihelny opět povolilo. Již následujícího dne však z rozhodnutí německých okupačních úřadů byl vydán zákaz výroby a cihelna byla dána do nucené správy německému vojenskému námořnictvu, respektive jedné z jeho mnoha složek s názvem *Marine Arsenaldepot Rathenow*, aby z ní v únoru 1945 vzniklo skladiště. Vedení družstva se však snažilo i v této době, tedy zvláště v letech 1942–1944, nenechat cihelnu zcela bez dozoru. Na svých místech zůstali vybraní zaměstnanci, kteří se starali o stroje a další zařízení v provozuschopném stavu a nedošlo tak k jejich znehodnocení.⁴³ Zastavení provozu také dopadlo na rozdělané investiční akce, které tak nemohly být dokončeny. Družstvo rovněž nezapomnělo i v jiném směru. Za situace zastavení provozu byla sice cihelna odsouzena k finanční ztrátě, aby však tato ztráta byla alespoň trochu přijatelná, rozhodlo se družstvo rozprodávat stávající zásoby cihel. V tomto pro cihelnu kritickém období přitom vznikl soupis inventáře, jehož autor ocenil veškeré vnitřní vybavení cihelny, tj. včetně strojů na částku 1 218 519 K,⁴⁴ což v té době představovalo nemalé peníze a jistě tedy bylo v zájmu všech členů družstva i zaměstnanců udržet toto zařízení v co nejlepším stavu, aby bylo schopné po znovuotevření cihelny dále pracovat a být k dispozici. Teprve s blížícím se koncem války mohli začít vyvíjet aktivitu i vedoucí

představitelé družstva také ve směru dokončení či zahájení nových investic v cihelně. Za tím účelem již v měsíci březnu 1945 např. oslovili důvěrně známou firmu K. & R. Ježek z Blanska se žádostí o dodávku nových strojů. Firma však v tomto hektickém období odpovídala na tyto dopisy spíše zdrženlivě s poukazem na lepší časy. Spolupráce se však nevzdávala, protože již z dřívějšíka znala družstvo jako dobrého a solidního klienta.⁴⁵

V létě 1942, tedy právě v době pro družstvo a jeho cihelnu krajně nepříznivé, vstoupilo do družstva jako jeho významný člen Zemské hlavní město Brno a to s podílem 110 000 K a vkladem 450 000 K.⁴⁶ O tom, z jakého důvodu se tak stalo, bohužel dochované prameny nevypovídají a tak lze o skutečným záměrech města jen spekulovat.

Konec války a obnovení československé státnosti v květnu 1945 přinesly pro družstvo a jeho majetkovou základnu – bosonožskou cihelnu – nové podnikatelské možnosti. S tím byl spojen konec zákazu provozu cihelny a výroby cihel v ní. Již od poloviny května vydával Místní národní výbor (MNV) v Bosonohách poukázky na odběr cihlářského zboží pro potřeby soukromníků a dalších úřadů a to až do 7. června, kdy tomuto opatření učinil přítrž v podobě zákazu Zemský národní výbor (ZNV) v Brně.⁴⁷ Koncem května vydal ZNV výnos, ve kterém žádal, aby všechny brněnské a okolní cihelny byly dány co nejrychleji do provozu. Na uvedené nařízení zareagovali kladně i vlastníci bosonožské cihelny, tedy družstvo brněnských stavitelů, kteří ale zároveň poukazovali na fakt, že k zahájení provozu bude nutné uvést cihelnu do provozuschopného stavu. K tomu bylo zapotřebí odstranit válečné škody, kterými cihelna značně utrpěla. Podle vyplněného *Hlášení o škodách způsobených v průmyslu válečnými událostmi*⁴⁸ byla cihelna na konci války v bojích o Brno a okolí zasažena asi deseti dělostřeleckými granáty, které napáchaly škody především na komíně, v sušárně a na obvodovém zdivu. Jelikož po skončení bojů sloužila cihelna jako přechodné ubytování pro vojáky Rudé armády, další škody byly napáchány tímto pobytem, při kterém se zničilo, ztratilo či bylo odvezeno větší množství vnitřního vybavení (zejména drobnějšího dílenského nářadí) a dále byly poškozeny některé stroje a strojní soupravy. Všechny části cihelny byly rovněž značně znečištěny. Další škody utrpělo družstvo úředním zastavením provozu v roce 1942 a převzetím cihelny německými okupačními úřady. Celkové škody družstvo vypočítalo na téměř 3 061 000 Kčs, největší položku přitom představovala škoda vzniklá ztrátou na zisku a to v období od zastavení výroby do konce války, kdy podle odhadu nemohla cihelna vyrobit cca 37 000 000 kusů plných a dutých cihel a tím přišla o značné finanční prostředky (2 887 000 Kčs).⁴⁹ Velký problém pro obnovení provozu také činil nedostatek pracovních sil, který byl v případě cihelny doslova extrémní, protože v cihelně v létě 1945 pracovali pouze čtyři dělníci. Vedení družstva, jak samo uvádělo, nebylo schopno i přes různé výzvy a žádosti nové zaměstnance do výroby získat, proto se obrátilo na brněnské úřady, aby pomohly se zajištěním pracovních sil z řad Němců, kteří se nacházeli v místních zajateckých a internačních táborech. Němci měli přitom pracovat především na uvedení cihelny do provozuschopného stavu.⁵⁰ Ve snaze pomoci v tomto směru a na základě žádosti družstva se obrátil MNV v Bosonohách na vedení internačního tábora v Brně-Bohunicích o přidělení internovaných německých mužů a za tuto výpomoc sliboval zajistit společné ubytování, jídlo a dozor ze strany příslušníků SNB.⁵¹ Ze studovaných archivních materiálů není jasné, zda vedení tábora této žádosti vyhovělo, je však velmi pravděpodobné, že Němci se prací na odstraňování způsobených škod zúčastnili a pomohli tak v prvních poválečných měsících dát cihelnu do provozuschopného stavu.

Zahájit výrobu se i přes nejrůznější těžkosti spojenými s odstraňováním škod a nutnými opravami podařilo 16. července 1945. Při té příležitosti se družstvo obrátilo s dotazem na *Společenstvo stavitelů v Brně*, jaký typ výrobků si žádal tehdejší trh. V odpovědi uváděl cihlářský mistr Josef Malý, aby se do budoucna vyráběly jen cihly malého formátu, „*poněvadž návrat k velkým cihlám způsobil by mezi dělnictvem mzdovou revoluci*.“ Argumentoval rovněž tím, že zedníkům se s tímto typem cihel lépe pracuje, protože jsou lehčí, „*což za dnešních poměrů je velmi důležité*.“⁵² Výroba sice začala, komfort zaměstnanců navíc nově zvyšovala vybudovaná závodní kuchyně, přesto družstvo muselo překonávat řadu

překážek, které plynulost výroby značně brzdily. V prvních poválečných měsících válkou poškozeného hospodářství to byl především nedostatek základních surovin nutných k výrobě (především uhlí) a také časté výpadky v dodávkách elektrické energie.⁵³ Jako zvláště palčivé se jevily v tomto období mnohdy nedostatečné přiděly základních surovin (ale i dalších) nutných při výrobě, jejichž výši schvalovala *Hospodářská skupina kamene, zemin a keramického průmyslu Ústředního svazu průmyslu*, firmy tak byly víceméně závislé na libovůli úředníků. Ve stále větší míře se rovněž v podnicích a firmách zaváděly výrobní plány, které byly po jejich schválení ze strany státních úřadů směrodatné a pro firmy a podniky závazné. Bylo však běžné, že v průběhu roku docházelo k jejich úpravám a redukcím a to podle momentální potřeby průmyslu a samotné výrobní kapacity závodu. Podle výše výroby pak byly rozdělovány také potřebné suroviny, jejichž častý nedostatek však z výše uvedených důvodů nemohl v mnoha směrech uspokojit majitele těchto podniků. I přes uvedené těžkosti se výroba cihlářského zboží pomalu rozbíhala, byla však hned zpočátku poznamenána jistou událostí. Zákaz výroby v cihelně, úředně vydaný ještě v době nacistické okupace, totiž i nadále platil a nikdo ho neodvolal. Nepřekvapí tedy, že se vedení družstva tento zákaz snažilo zrušit a to prostřednictvím ZNV v Brně. Podle sdělení Hospodářské skupiny ale mohlo o zrušení výroby rozhodnout pouze ministerstvo průmyslu a to na základě podané žádosti.⁵⁴ Družstvo tedy v červnu 1945 podalo žádost a i přes několik urgencí přišlo kladné rozhodnutí teprve 10. září 1945, tedy v době, kdy se již v cihelně vyrábělo cihlářské zboží.⁵⁵

Cihelna se navíc v té době musela potýkat s další nepříjemností. Výměrem ZNV v Brně z 24. července 1945 byla totiž na majetek družstva uvalena dočasná národní správa a to na základě ustanovení § 2 a 3 dekretu prezidenta republiky č. 5/1945 Sb. o neplatnosti některých majetkově-právních jednání z doby nesvobody a o národní správě majetkových hodnot Němců, Maďarů, zrádců a kolaborantů a některých organizací a ústavů.⁵⁶ Současně s vydáním výměru byli jmenováni národní správci: Ludvík Uhlíř, Jakub Kousal, Karel Dočekal, František Pisinger a Josef Doležal, kteří měli řádně řídit družstvo a jeho majetek, tedy cihelnu, a to až do doby, než bude zvoleno na mimořádné valné hromadě nové představenstvo družstva. Národní správci tak fakticky nahradili vrcholové orgány družstva: představenstvo a dozorčí radu.⁵⁷ V listopadu 1945 však vystřídal dosavadní národní správce Emil Maštera, který se tak stal jediným národním správcem.⁵⁸ Dočasnou národní správu zrušil ZNV v Brně teprve v březnu 1946, neboť zvolením nového představenstva a dozorčí rady na mimořádné valné hromadě, která se konala 21. února 1946, skončila její působnost. Předsedou představenstva a zároveň předsedou družstva členové zvolili Aloise Kubu, místopředsedou se stal Karel Dočekal a jednatelem František Kaláb. Dozorčí rada měla rovněž staronové složení: předsedou byl zvolen Stanislav Kotrlý, místopředsedou Václav Dvořák a jednatelem Vladimír Staviček.⁵⁹ Výrobu v cihelně naštěstí nucená národní správa nenarušila. Jen do konce října 1945 vyrobila cihelna 55 000 kusů cihel velkého formátu, 388 000 kusů cihel malého formátu a 8 000 kusů jiného cihlářského zboží.⁶⁰ Proč však byla dočasná národní správa na družstvo a jeho majetek uvalena, o tom dochované dokumenty mlčí. Sami členové družstva, kteří byli po celou dobu jeho trvání stále stejní (snad s jedinou výjimkou), považovali dočasnou národní správu za hrozný omyl, nedorozumění a především krivdu vůči sobě, protože podle dostupných informací se u všech mělo jednat o uvědomělé příslušníky československého národa, kteří navíc byli národně spolehliví.⁶¹ Nedokázali se tak smířit s faktem, že byli podle výše uvedeného zákona označeni jako osoby národně nespolehlivé, tj. že kolaborovali s nacistickým režimem. Zajímavá na celé záležitosti byla skutečnost, že členové družstva o chystané dočasné národní správě věděli již nějakou dobu dopředu, neboť na společné poradě představenstva a dozorčí rady počátkem června 1945 nominovali za nejvhodnější osobu do funkce dočasného národního správce Stanislava Kotrlého, kterého označili jako člověka schopného uvedenou pozici dobře a s úspěchem vykonávat.⁶²

Podle prostudovaných archivních materiálů obchodovala v tomto období cihelna s mnoha svými partnery, od kterých nakupovala stroje a strojní zařízení důležité pro

výrobu, nejrůznější součástky, dílenské nářadí ad. a také na neposledním místě suroviny, bez kterých by se výroba neobešla. Na druhé straně dodávala mnoha svým obchodním partnerům své výrobky a to na základě předchozí poptávky. Mezi stálé zákazníky lze např. zařadit osvědčenou firmu K. & R. Ježek z Blanska, která družstvu dodávala stroje a strojní zařízení či firmu *Carbonia, obchodní akciovou společnost*, která pro cihelnu zabezpečovala přísun uhlí. Obchodování mělo jasná a přesně stanovená pravidla, která se však v některých momentech porušovala. V případě družstva se jednalo o nesplácené částky za odebrané zboží v určených termínech, což jistě nebylo dobrou vizitkou pro firmu a její představitele. Nelze se divit, že pokud situace došla až příliš daleko, nezbyvalo než dlužné částky vymáhat způsobem, který družstvo v konečném důsledku velmi poškozovalo. Tak se např. v srpnu 1947 stalo, že Ústřední rozdělovna uhlí z moci úřední zastavila dodávky uhlí pro cihelnu a to na základě žádosti firmy *Carbonia*, protože družstvo dosud neuhradilo dlužné částky za dříve odebrané zboží.⁶³ Nesplácené dluhy tak firmu zatěžovaly výrazným způsobem.

Přestože výroba v cihelně pokračovala žádaným tempem, nebyli členové družstva s její kapacitou úplně spokojeni. Ke zvýšení výroby tudíž plánovali rekonstrukci kruhové pece a také sušáren, vysoká cena kupovaného elektrického proudu je rovněž nutila hledat řešení výrobou vlastní elektrické energie za pomoci parního stroje s generátorem. Na tyto zamýšlené investice se však družstvu nedostávalo finančních prostředků, proto požádalo Živnostenskou banku o poskytnutí nového investičního úvěru ve výši 3 450 000 Kčs. Podle údajů družstva, vyráběla cihelna v době podání žádosti, tedy v dubnu 1947, cca 120 000 kusů surových cihel. Přitom 1 000 kusů cihel se v té době prodávalo za 958 Kčs, přičemž výrobní náklady na stejný počet cihel činily 1 062 Kč, tudíž prodávali se ztrátou, což jistě nebylo v pořádku a vedení družstva si bylo tohoto nepříznivého vývoje dobře vědomé.⁶⁴ V návrhu ke schválení tohoto úvěru však o tomto faktu nepadla ani zmínka (což je velmi zvláštní, neboť z pohledu banky měla být tato skutečnost zdůrazněna, zejména v případě žádosti o vzetí úvěru), naopak jeho pisatel, zaměstnanec brněnské pobočky banky, poukazyval na fakt, že cihelna si stála v konkurenci velmi dobře a měla zajištěný odbyt svých výrobků, dokonce že poptávka převyšovala nabídku. Žádost postoupila Živnostenská banka *Národní bance československé* ke schválení s poukazem, že je ochotná vyjít vstříc svému klientovi a poskytnout mu investiční úvěr v požadované výši jako úvěr přechodný. Národní banka záměr v srpnu 1947 schválila za následujících podmínek: úvěr měl být splatný do deseti let, peníze z něj směly být použity jen na uvedené investice a úročen měl být 3,5 %.⁶⁵ Modernizaci cihelny ve smyslu zvýšení kapacity jejího výrobního programu, stejně jako soběstačnosti při výrobě elektrické energie tak již nic nestálo v cestě.

Na počátku roku 1948 ještě členové družstva netušili, jakými dalekosáhlými změnami politickými, společenskými a pokračováním změn hospodářských Československo a jeho obyvatelé v nejbližších měsících projdou. Tyto změny nastaly v době, kdy družstvo již od konce ledna jednalo s Živnostenskou bankou a jejím prostřednictvím s Národní bankou československou o zvýšení původního investičního úvěru ve výši 3 450 000 Kčs o částku 1 850 000 Kčs a to na dokončení rekonstrukčních prací v cihelně z minulého roku, jehož schválení mělo být pro její další provoz klíčové, protože by se zvýšila její celková výkonnost. Cihelna v té době zaměstnávala 32 dělníků a tři kancelářské síly. Svoji žádost přitom vedení družstva odůvodňovalo jednak zvýšením cen stavebních prací, materiálu a mezd, zároveň však poukazyvalo na skutečnost, že původní projekt nepočítal se změnami po stránce stavební i technické, které v průběhu prací nastaly.⁶⁶ Zároveň se zvýšením investičního úvěru žádalo družstvo o zvýšení účetního (přechodného) úvěru o částku 450 000 Kčs. Tak jako i v předchozích případech, nechala si banka zpracovat prozatímní bilanci k 31. prosinci 1947 spolu se zprávou o situaci ve firmě. Dle vyjádření brněnské filiálky Živnostenské banky se družstvo nenacházelo ve špatné finanční situaci, proto navrhla zvýšení úvěru povolit a požádat Národní banku Československou o jeho schválení.⁶⁷ Ke zvýšení úvěru skutečně došlo a to ještě před jeho schválením, protože

banka si byla dobře vědoma toho, že pokud by finanční prostředky neposkytla, byla by, podle jejího názoru, nejlépe vybavená cihelna na Brněnsku nucena zastavit provoz, což však nebylo jen v zájmu banky, ale především v zájmu samotného družstva, které by tak tímto krokem nebylo schopné splácet bance své pohledávky.⁶⁸

Finanční prostředky schváleného zvýšeného úvěru však dorazily na účet družstva až po únorovém převratu 1948, kdy se naplno rozjela druhá vlna znárodnování, která rovněž v plné síle zasáhla bosonožskou cihelnu. V souvislosti s vytvářením akčních výborů ve všech oblastech hospodářského a společenského života již na konci února 1948 vznikl také ve firmě nikým nezvolený akční výbor v čele s jeho předsedou Rudolfem Kiliánem, který si začal uzurpovat zásadní podíl na veškerých rozhodovacích procesech. V rychlém sledu pak následovaly další kroky. Samotnému znárodnění nejprve předcházelo uvalení národní správy na bosonožskou cihelnu coby soukromý majetek družstva. Legalizaci celého aktu mělo dodat formální převzetí firmy do rukou národního správce, kterým se staly *Moravskoslezské cihelny, n. p., Brno*, o čemž byl pořízen zápis 18. března, podle kterého v té době cihelna procházela rekonstrukcí sušáren a výstavbou kotelny a vlastní elektrárny, které měly za účel zvýšit její výrobní kapacitu na 6 až 7 milionů vyrobených kusů cihel a dutého zboží, přičemž operativní plán na rok 1948 počítal s výrobou 3 400 000 kusů cihel. Družstvo v té době mělo deset členů (podílníků) a navíc vlastnilo podíl v hodnotě 2 500 Kčs v *Obchodním družstvu cihelen a vápenek Praha*. Hospodaření družstva podle zápisu zatěžovaly půjčky a úvěry ve výši více než 9 600 000 Kčs a také půjčky podílníků. Podpisové právo měli ke dni sestavení zápisu stavitel Alois Kuba z Brna a zednický mistr Karel Dočekal z Bosonoh, předsedou dozorčí rady firmy byl účetní revident Stanislav Kotrlý z Brna. Jejich angažmá však převzetím cihelny do národní správy skončilo, zmocněncem národní správy byl jmenován dosavadní správce podniku František Krejsa, který se měl starat o plynulý a řádný chod cihelny a plnit nařízení nadřízených orgánů, v tomto případě Moravskoslezských cihelen.⁶⁹ Bylo jasné, že v případě uvalení národní správy (jednalo se jen o předstupu vlastního znárodnovacího procesu), která nakonec ve firmě trvala do konce roku 1948, kdy přišlo na řadu definitivní řešení tohoto přechodného opatření. Osud firmy se naplnil a k definitivnímu zániku její dosavadní formy vlastnictví došlo znárodněním její majetkové podstaty a to formou vyhlášky ministra průmyslu⁷⁰ Gustava Klimenta z 27. prosince 1948 a vyhláškou z 14. ledna 1949, kdy byla tato znárodněná majetková podstata v rozsahu jejího znárodnění začleněna s účinností od 1. ledna 1948 jako jeden z pobočných závodů do Moravskoslezských cihelen, n. p. Brno se sídlem na ulici Jezuitská čp. 2. Ředitelství národního podniku na tento počín ze strany ministerstva průmyslu reagovalo dopisem Krajskému soudu civilnímu Brno, ve kterém žádalo o zápis změny vlastnického vztahu k bývalé firmě, aby byl tento nastolený stav úředně potvrzen v družstevním rejstříku 28. června 1949.⁷¹ Tímto úředním aktem tak definitivně skončilo dvanáctileté období, kdy byla cihelna v Bosonohách soukromým majetkem. Nově nastolenému komunistickému režimu moci tak doslova ze dne na den spadly do klína tisíce do té doby velmi dobře prosperujících firem, aniž by za tento snadno nabytý a de facto odcizený majetek dostali jejich původní majitelé jakékoliv odškodnění. Mezi tyto podniky patřila i bosonožská cihelna, o jejímž finančním stavu hovoří majetková bilance sestavená k 31. prosinci 1948, kterou si nechal v září 1949 národní podnik vypracovat svými zaměstnanci. Z podrobných údajů lze vyčíst, že si podnik vedl velmi dobře, protože zisk (aktiva) ve výši 14 224 000 Kčs převyšoval o téměř 3 500 000 Kčs ztráty (pasiva).⁷² V té době se navíc jednalo o jednu z největších a nejvýkonnějších cihelen vybavenou nejmodernějším strojním zařízením.

Místo závěru

Znárodněním cihelny v Bosonohách a začleněním její majetkové podstaty do národního podniku Moravskoslezské cihelny Brno začíná pro tuto cihelnu třetí a závěrečná etapa její historie. Stává se pobočným závodem tohoto velkého podniku a uvedenou vlastnickou změnou přechází do majetku státu. Součástí tohoto podniku, později pře-

jmenovaného na *Cihelny Gustava Klimenta, n. p.*, byla bosonožská cihelna až do 80. let 20. století, kdy zde byla ukončena výroba. Po listopadových událostech roku 1989 a změně politického a společenského systému sice proběhla restituce bývalé cihelny, ale později restituenti celý areál prodali. Po roce 2000 se z bývalých kanceláří staly byty, vlastní provozy cihelny byly zbourány a na místě dodnes zůstala jen stavební suť, která pomalu zarůstá.⁷³ Tímto suchým a ne zcela veselým konstatováním tak zdánlivě končí i náš příběh o vývoji a v mnoha ohledech pohnuté historii bosonožské cihelny, která patřila v určitých obdobích mezi největší výrobce cihlářského stavebního materiálu. Historie by však nebyla úplná, kdybychom nesledovali až do konce další vývoj samotného družstva, který přišel v roce 1954.

Tím, že družstvo přišlo o svůj majetek v podobě bosonožské cihelny a proto o jediný zdroj příjmů, mělo za následek jeho pomalý, ale v nových politických a společenských poměrech bohužel neodvratný konec. V tomto případě je nutné konstatovat, že podobný či stejný osud čekal i další soukromé (a to založené nejen na družstevním podkladě) společnosti, kterým komunistický režim neumožnil další podnikání. Prvním krokem k likvidaci družstva bylo vydání výměru Krajského národního výboru (KNV) v Brně z 29. října 1952, který na základě ustanovení § 11 zákona č. 187/1948 Sb. o Ústřední radě družstev na návrh jmenované rady firmu Cihelny družstva brněnských stavitelů, z. s. s r. o., Bosonohy zrušil. Výměr tak jen povrdil stávající skutečnost, že znárodněním majetku družstva byla veškerá jeho činnost zastavena. Z tohoto důvodu podle téhož ustanovení zákona KNV v Brně jmenoval likvidátory Jiřího Věříše a Štěpána Nováka, kteří měli družstvo společně zastupovat a rovněž kolektivně podepisovat všechny úřední dokumenty. Nově se v názvu družstva mělo uvádět slovní spojení „v likvidaci“. Podle výměru byla likvidace nařízena ve veřejném zájmu a platilo pro ni patřičné ustanovení zákona č. 70/1873 ř. z. O skončení likvidace měli likvidátoři podat zprávu KNV v Brně a po jejím schválení se postarat o výmaz družstva z podnikového rejstříku.⁷⁴ Likvidace měla být sice podle výše uvedeného zákona provedena do jednoho roku od vydání výměru, ukončena však byla až na podzim 1954, o čemž likvidátoři vyrozuměli Lidový (Krajský) soud civilní Brno a zároveň KNV v Brně s žádostí o její schválení. Vydaný výměr byl jen pouhou formalitou, protože schválení likvidace družstva nebránilo žádné překážky. Poslední povinností likvidátorů tedy bylo podání žádosti o výmaz družstva z družstevního rejstříku, který byl proveden 23. prosince 1954.⁷⁵ Tak definitivně skončila i krátká historie *Cihelny družstva brněnských stavitelů, zapsaného společenstva s ručením obmezeným, Bosonohy* s tím, aby se již nikdy činnost družstva neobnovila.

V předchozím textu jsme sledovali vývoj a historii cihelny v Bosonohách od skromných počátků až do jejího znárodnění a začlenění do Moravskoslezských cihlen, n.p., respektive situace po roce 1989. Téměř 50 let, které uplynuly od její výstavby coby obecní cihelny až chvíle, kdy se stala státním majetkem, prožívala dvě nesteré dlouhá období, která byla poznamenána několika dějinnými zvraty. Prvních téměř 40 let byla majetkem obce Bosonohy, kdy zejména v jejích počátcích byla její produkce hotových výrobků více než skromná. Postupem let se však vypracovala na jednoho z důležitých hráčů ve svém oboru v blízkém okolí (pomohl jí k tomu zejména stavební ruch, který vrcholil ve 20. letech), byť se po celou dobu ve vlastnictví obce velikostí své produkce řadila mezi malé a menší cihelny. Měla však štěstí, že v jejím čele stáli schopní lidé (zejména hospodář a cihlářský mistr), zároveň se o její výrobu a vůbec celý provoz zajímal obecní výbor (zastupitelstvo). Přesto však nelze nevidět, že v některých obdobích byla cihelna pro obec zátěží, proto pro ni pravidelně hledala pronajímatele, kteří se však ne vždy ve své funkci osvědčili. Zvláště těžce dolehla na chod cihelny hospodářská krize v 1. polovině 30. let, kdy se výroba téměř zastavila a cihelna bojovala doslova o holé přežití. Nepomohlo ani částečné oživení výroby po překonání nejhoršího období a před obcí stála volba, co s cihelnou dál. Řešením byl znovu její pronájem, se kterým měla obec letité zkušenosti, nebo prodej, který se jevil za této situace daleko perspektivnější a navíc ihned přinášel do obecní pokladny tolik potřebné finanční prostředky. Že se nakonec po dlouhých jed-

náních obecní zastupitelstvo rozhodlo jít touto cestou, se z dlouhodobé hlediska jeví jako prozíravé řešení. Obec totiž přivedla do svého katastru zajímavého investora, se kterým do budoucna počítala jako se zdrojem svých příjmů. Družstvo, které cihelnu zakoupilo, se od počátku netajilo svými dalekosáhlými plány vybudovat moderní cihelnu a nejnovějším strojním vybavením. Tyto plány se mu podařilo realizovat jen částečně, protože nejprve přišla druhá světová válka se svými různými omezeními, které dokonce vedly k zastavení výroby a na konci války k silnému poškození cihelny, které mělo za následek velké škody, zvláště ztráty na zisku byly velmi citelné, a poté krátké tříleté období tzv. třetí republiky, kdy se sice výroba opět rozběhla, ale i v těchto letech platila nejruznější omezení, zvláště co týkalo nákupu potřebných surovin a strojního vybavení. Družstvo také tížily dlužné částky za odebrané suroviny a stroje a zařízení, které se dařilo splácet jen s největším vypětím. Výrazným negativem zůstávaly samotné úvěry a problémy s jejich splácením, které tvořily jednu z nejvyšších mínusových položek. I přes tyto vnější vlivy a vnitřní hospodářskou situaci si udržela cihelna díky svému vedení a po celou námi sledovanou dobu neustávajícím investičním záměrům, které jednoznačně směřovaly k další a další modernizaci závodu, výrobní program na vysoké úrovni a patřila mezi významné hráče ve svém oboru v Brně a blízkém okolí. Otázkou zůstává, jak by se cihelně dařilo v dalších letech, kdyby nepřišel komunistický převrat v únoru 1948, který poznamenal její další osudy v tom smyslu, že došlo k jejímu znárodnění a začlenění do státního sektoru. Tím skončily dvě nesterpně dlouhé etapy v její dosavadní historii. Každá z nich byla jiná, nelze tedy hovořit o tom, zda jedna z nich byla lepší nebo horší. Každá měla svá specifika, v každé se střídala dobrá období s těmi horšími. Co je však nejdůležitější, cihelna za obou vlastníků fungovala, kteří nikdy, a to i v nejhroších časech, neprojevali zájem ji zavřít nebo ji dokonce zlikvidovat.

Studie vznikla jako dílčí výstup v rámci projektu NAKI II „Komplexní diagnostika pálených zdících prvků historických objektů z pohledu stáří, původu a fyzikálně-mechanických vlastností v závislosti na vlhkosti, a jejich náhrada v historických objektech“ (ident. číslo DG18P02OVV068).

Poznámky

¹ K tomu blíže <http://www.laterarius.cz/cihlarstvi-historie-cihlarstvi/5-brnenske-cihelny>. cit. 2019-06-28.

² Fasora, Lukáš: Bosonohy. In: Kol. autorů: Dějiny Brna 6. Předměstské obce. Brno 2017, s. 464.

³ Bohužel o přesném roku postavení cihelny nic nevíme, protože jak obecní kronika, tak zápisy o zasedání obecního výboru nás o datu vzniku cihelny neinformují. Stejně tak datum vzniku cihelny neuvádí žádná dostupná literatura; ve všech pracích se lze dočíst, že v Bosonohách stojí či stávala cihelna, která byla od roku 1910 obecní, což je ale zřejmý omyl. Viz např. Bartoš, Josef–Schulz, Jindřich–Trápl, Miloš: Historický místopis Moravy a Slezska v letech 1848–1960. Svazek X. Ostrava 1986, s. 95 nebo již zmíněná práce Fasora, Lukáš: Bosonohy, s. 464. Naproti tomu v adresáři Klika, Ferdinand: Adresář cihlen v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Adressbuch der Ziegelein in Böhmen, Mähren und Schlesien. Praha 1897; Chytil, Alois: Chytilův úplný adresář Moravy. Brno 1911 nebo Slavík, František Augustin. Brněnský okres. Vlastivěda

moravská. II. Místopis Moravy. Brno 2007 není o bosonožské cihelně ani zmínka.

⁴ Stejně jako o datu stavby cihelny nejsme z dostupných archivních materiálů informováni o počtu zaměstnanců cihelny a to po celou dobu jejího fungování jako obecního podniku. V archivních materiálech se dochovala pracovní smlouva mezi obcí a zaměstnanými dělníky z roku 1923, která stanovovala mzdu za výrobu surových cihel, navážku cihel do pece, za vyvážku cihel z pece a vypálení cihel. Obec rovněž dělníkům zaručila placení nemocenského a úrazového pojištění. Naopak požadovala řádné a svědomité plnění pracovních úkolů a výrobu kvalitních produktů. Viz AMB, kniha 2, inv. č. 2, Zápisy o schůzích obecního výboru (ZSOV) a zastupitelstva 1915–1927. Zápis o schůzi obecního zastupitelstva (dále ZSOZ) z 1. 3. 1923. Pracovní smlouvy bývaly uzavírány na dobu jednoho roku.

⁵ Blíže k tomu Bůk-Kramarich, Julius: Cihlářský mistr v praxi. Rukověť a příručka pro moderní vedení cihlářských závodů, pro mistry cihlářské, závodvedoucí, majitele cihlen, pro školy

- cihlářské a průmyslové. Brno 1923, s. 9–10. Zda této charakteristice odpovídal i cihlářský mistr v bosonožské cihelně, bohužel opět nešlo zjistit.
- ⁶ Tak např. v roce 1909 vyrobila cihelna 221 650 pálených cihel, 3 200 pálených půlek, 20 950 pálených klenovek, 4 750 pálených dlaždic, 42 500 pálených křídlic, 155 pálených korýtek, 1 850 křivých křídlic, 5 500 nepálených cihel a 12 280 nepálených dlaždic. Viz AMB, fond A 35 Archiv obce Bosonohy, kniha 63, inv. č. 79, nefol. Pokladní deník cihelny 1907–1918.
- ⁷ Např. v roce 1907 odebrala velké množství hotových výrobků obec a to pro účely výstavby školy. Tamtéž, ZSOV 1907–1915, kniha 1, inv. č. 1, nefol. ZSOV z 3. 3. 1907. Za tím účelem podal člen výboru Josef Továrek návrh, aby z tohoto důvodu nebyly žádné cihly z obecní cihelny prodávány soukromníkům. O nemožnosti zajistit potřebné množství cihel z vlastní produkce hovoří fakt, že další cihly musely být objednány a zakoupeny v cihelně v Ostopovicích.
- ⁸ Cena se přitom stanovovala od 1 000 kusů odebraného zboží. Tak např. za 1 000 kusů pálených cihel zaplatili občané Bosonoh 30 K, zatímco přespolní 32 K. Viz k tomu blíže: Tamtéž, ZSOV 1907–1915, kniha 1, inv. č. 1, nefol. ZSOV z 24. 4. 1910.
- ⁹ K tomu blíže viz: Tamtéž, kniha 63, inv. č. 79, nefol. Pokladní deník cihelny 1907–1918. V praxi se tak běžně stávalo, že mnozí dlužníci zapírali dluh za odebraný materiál nebo naopak tvrdili, že již dlužnou částku uhradili. Nebyli to však jen soukromníci, kteří dlužili za odebrané cihly a další hotové výrobky, ale i samotná obec často dlužila cihelně peníze. Situace došla tak daleko, že obecní výbor odsouhlasil sankce vůči dlužníkům ve formě sedmi procent úroků z dlužné částky a navíc schválil usnesení, které kupujícím nařizovalo, že musí za odebrané výrobky zaplatit nejdéle půl roku od vlastního nákupu. Viz např.: Tamtéž, ZSOV 1907–1915, kniha 1, inv. č. 1, nefol. ZSOV z 4. 3. 1910 a z 26. 12. 1912. Na této schůzi se řešila otázka dluhu 4 700 K, který měla obec vůči cihelně a rozhodnuto, aby uvedený dluh byl připsán na obecní účet.
- ¹⁰ Tamtéž, ZSOV 1907–1915, kniha 1, inv. č. 1, nefol. ZSOV z 26. 12. 1907. V pozdějších letech se uhlí vozilo ze střelického nádraží, jen v případě nouze ze Zbýšova. Tamtéž, kniha 2, inv. č. 2, ZSOV a ZSOZ 1915–1927. ZSOZ z 28. 12. 1929.
- ¹¹ Tamtéž, ZSOV z 27. 12. 1914.
- ¹² Tamtéž, kniha 2, inv. č. 2, ZSOV a ZSOZ 1915–1927, nefol. ZSOZ z 15. 5. 1918.
- ¹³ Tamtéž, ZSOZ z 11. 8. 1919.
- ¹⁴ Tamtéž, ZSOZ z 16. 2. 1922, 9. 3. 1922, 8. 4. 1922, 13. 4. 1922, 22. 4. 1922, 24. 4. 1922, 20. 5. 1922 a 3. 6. 1922. Jestli skutečně noví pronajímatelé cihelnu převzali je však nejisté, protože o tom neexistuje žádná dochovaná zpráva.
- ¹⁵ Tamtéž, ZSOZ z 15. 5. 1926.
- ¹⁶ Tamtéž, kniha 3, inv. č. 3, ZSOZ 1927–1932. ZSOZ z 14. 7. 1931.
- ¹⁷ Tamtéž, kniha 4, inv. č. 4, ZSOZ a pléna MNV 1932–1945. ZSOZ z 11. 3. 1933 a 29. 4. 1933.
- ¹⁸ Proti způsobu vyhlášení prodeje podal námítku František Kaláb, který jako hlavní důvod pro odmítnutí prodeje uvedl, že tento „měl být proveden veřejnou dražbou, čímž by obec dosáhla snad vyšší ceny.“ Tamtéž, ZSOZ z 12. 6. 1937.
- ¹⁹ Tamtéž, ZSOZ z 7. 4. 1936 a 16. 5. 1936. Obecní zastupitelstvo totiž odsouhlasilo, že zájemce musí za cihelnu zaplatit 100 000 Kč. Nakonec však z tohoto požadavku ustoupilo.
- ²⁰ Tamtéž, ZSOZ z 1. 7. 1937. O složitosti celého procesu prodeje svědčí fakt, že o se o něm jednalo více než rok, než se dospělo ke konečnému řešení.
- ²¹ AČNB, fond ŽB, kart. 5567, spis 3, nefol. Stanovy družstva z 12. 8. 1937. Doplněné a opravené pak vydalo družstvo 15. 10. 1937.
- ²² MZA, fond C 11 Krajský soud civilní Brno, kart. 655, sign. Dr XIX 133, složka Cihelny družstva brněnských stavitelů, zapsané společenstvo s ručením omezeným Bosonohy, fol. 1–2, 26–27, 37–38, 41.
- ²³ AČNB, fond ŽB, kart. 5567, spis 3, nefol.
- ²⁴ Tamtéž, nefol. Popis cihelny v Bosonohách.
- ²⁵ Tamtéž, nefol. Předběžný odhad budované cihelny v Bosonohách. Architekt Blažek považoval odhadovanou cenu za úměrnou a odpovídající reálnému stavu věci, což podpořili i členové družstva.
- ²⁶ Tamtéž, nefol. Žádost družstva o poskytnutí úvěru. Schválení přechodného úvěru.
- ²⁷ Tamtéž, nefol. Zpráva centrály ŽB v Praze brněnské pobočce z června 1942. Do konce roku 1941 se pořizovací cena cihelny vyšplhala na 5 200 000 K. Viz Tamtéž, nefol. Dopis brněnské pobočky centrály ŽB v Praze z dubna 1942. Tato částka poněkud nekorespondovala s údaji uvedenými v popisu jmění k 31. 12. 1941, kde je tato cena vyčíslena na 4 934 000 K. Viz MZA, fond H 899 Cihelna Družstva brněnských stavitelů, s. r. o., Brno, kart. 1, inv. č. 1. Popis jmění k 31. 12. 1941.
- ²⁸ AČNB, fond ŽB, kart. 5567, spis 3, nefol. Zpráva předsedy představenstva Josefa Lišky pro valnou hromadu.
- ²⁹ MZA, fond H 899 Cihelna Družstva brněnských stavitelů, s. r. o., Brno, kart. 1, inv. č. 6, fol. 330, 333, 359–360, 367. Družstvo uzavřelo celkem dvě pojistné smlouvy. První proti následkům zákonné odpovědnosti, do kterých spadaly smrtelné úrazy a zranění na pracovišti, uzavřela se Slavií Vzájemně pojišťovací bankou Praha, druhou se společností „Praha“ Vzájemná pojišťovna proti škodám způsobeným požárem, úderem blesku a výbuchem a předmětem pojištění se stávaly budovy, stroje, zařízení a zásoby. Obě byly uzavřeny v roce 1940. V roce 1942, kdy došlo k úřednímu uzavření provozu cihelny poskytly obě pojišťovny slevy z placení pojistného a to z důvodu nečinnosti podniku. Sleva měla platit až do doby znovuvvedení cihelny do provozu.

- ³⁰ AČNB, fond ŽB, kart. 5567, spis 3, nefol. Zpráva brněnské pobočky centrále ŽB v Praze.
- ³¹ Tamtéž, nefol. Dodatek popisu závodu.
- ³² Tamtéž, nefol. Žádost družstva o poskytnutí úvěru. Schválení navýšení přechodného úvěru.
- ³³ Tamtéž, nefol. Žádost družstva o poskytnutí úvěru. Schválení přechodného úvěru. Výrobní celek měl stát 1 300 000 K, částku 1 000 000 K měli složit samotní členové družstva jako další povinné vklady. Nebyla to však jen ŽB, která pomocí úvěrů půjčovala družstvu potřebné finance. Úvěry a krátkodobé půjčky rovněž poskytovaly další peněžní ústavy, je však nutné říci, že ŽB byla největším věřitelem družstva.
- ³⁴ MZA, fond H 899 Cihelna Družstva brněnských stavitelů, s. r. o., Brno, kart. 1, inv. č. 1, fol. 5. Podklady pro valnou hromadu v roce 1941.
- ³⁵ AČNB, fond ŽB, kart. 5567, spis 3, nefol. Dopis brněnské pobočky centrále ŽB v Praze.
- ³⁶ Tamtéž, nefol. Informace brněnské pobočky centrále ŽB v Praze z června 1941.
- ³⁷ MZA, fond H 899 Cihelna Družstva brněnských stavitelů, s. r. o., Brno, kart. 1, inv. č. 10, fol. 1021. Odpověď Emila Maštera vedení družstva z července 1945. E. Maštera v tomto dopisu dává průchod svému rozčarování nad svým pracovním postavením v rámci cihelny, se kterým nemohl být spokojený. Nelíbilo se mu, že by měl být v cihelně přítomen každý den, když, dle jeho názoru, toho není zapotřebí. V této souvislosti poukazyval na fakt, že nemá kde v Bosonohách spát, také s jídlem to bylo více než špatné. Kritizoval rovněž svůj poměr k družstvu, kteří jeho představitele považovali za služební. Závěr jeho dopisu však vyznívá ve smířlivém tónu, když píše, aby členové družstva přijali jeho odpověď „s pochopením dnešních všeobecných i osobních poměrů, usuzovali také lidsky a ujasnili si, že dnešní naše výroba – dělání cihel – vlastně nic není.“ V dalších letech však přece jen Maštera získal lepší vztah ke členům družstva, i když i nadále zůstal obezřetný.
- ³⁸ Tamtéž, kart. 1, inv. č. 7, fol. 446. Smlouva s Ladislavem Trantinou z dubna 1941. Podle platového výměru měl L. Trantina pobírat měsíčně 2 630 K hrubé mzdy, z uvedené částky mu mělo být placeno zdravotní a penzijní pojištění a důchodová daň. Původně pracoval Trantina v cihelně v postavení samostatného dílove-doucího pro výrobu veškerého cihlářského zboží s nástupem od 1. března 1940 za měsíční hrubý plat 1 700 K. K platu ještě dostal služební dvoupokojový byt přímo v objektu cihelny. Za tyto výhody však měl jmenovaný odvádět práci „podle svého nejlepšího vědomí a svědomí s náležitou hospodárností...“ Tamtéž, fol. 448–449. Pracovní smlouva Ladislava Trantiny z ledna 1940.
- ³⁹ Tamtéž, kart. 1, inv. č. 2. Provozní řád Cihelny v Bosonohách z dubna 1941.
- ⁴⁰ Tamtéž, fol. 101. Instrukce pro službu účetní a pokladní.
- ⁴¹ MZA, fond C 11 Krajský soud civilní Brno, kart. 655, sign. Dr XIX 133, složka Cihelny družstva brněnských stavitelů, zapsané společenstvo s ručením obmezeným Bosonohy, fol. 57–58. Německý název družstva tedy byl: „Ziegeleien der brünner Baumeister, registrierte Genossenschaft mit beschränkter Haftung, Parfuss“. Německé znění firmy bylo z družstevního rejstříku vymazáno až 11. 12. 1946. Viz Tamtéž, fol. 95. Změna v družstevním rejstříku.
- ⁴² Tamtéž, fol. 56. Prohlášení družstva z února 1941.
- ⁴³ Tamtéž, fond H 899 Cihelna Družstva brněnských stavitelů, s. r. o., Brno, kart. 1, inv. č. 1, fol. 29. Žádost družstva o povolení provozu cihelny ze srpna 1945.
- ⁴⁴ Tamtéž, kart. 1, inv. č. 4, fol. 126–148. Soupis inventáře k 31. 12. 1942. K poslednímu prosinci 1944 byla hodnota inventáře nákupem navýšena o 121 883 K a vnitřní zařízení cihelny tak mělo hodnotu 1 340 402 K. Tamtéž, fol. 149–150. Doplnky k soupisu inventáře za rok 1943 a 1944.
- ⁴⁵ Tamtéž, fol. 834. Dopis družstva firmě K. & R. Ježek v Blansku z března 1945.
- ⁴⁶ AČNB, fond ŽB, kart. 5567, spis 3, nefol. Informace brněnské pobočky centrále ŽB v Praze ze srpna 1942.
- ⁴⁷ MZA, fond H 899 Cihelna Družstva brněnských stavitelů, s. r. o., Brno, kart. 1, inv. č. 10, fol. 795. Dopis ZNV v Brně z června 1945.
- ⁴⁸ Povinnost nahlásit škody způsobené válečnými událostmi byla zakotvena ve Vyhlášce ministra průmyslu z 1. 6. 1945. Hlášení měli zpracovat vlastníci podniků a zaslat ministerstvu průmyslu do 10. 6. 1945. K tomu blíže Tamtéž, kart. 1, inv. č. 7, fol. 382. Opis Vyhlášky ministra průmyslu.
- ⁴⁹ Tamtéž, fol. 391–396. Hlášení válečných škod pro MNV v Bosonohách ze září 1945.
- ⁵⁰ Tamtéž, kart. 1, inv. č. 8, fol. 418. Žádost o přidělení internovaných Němců z května 1945.
- ⁵¹ Tamtéž, fol. 419–420. Žádost o přidělení internovaných Němců z června 1945.
- ⁵² Tamtéž, kart. 1, inv. č. 2, fol. 106. Odpověď Josefa Malého z července 1945. Cihelna se tohoto doporučení víceméně držela, protože nadále vyráběla především duté a plné cihly malého formátu a také střešní tašky a tenkostěnné zboží. Viz Tamtéž, inv. č. 4, fol. 158. Úvěrový dotazník z února 1948.
- ⁵³ Tamtéž, kart. 1, inv. č. 10, fol. 805. Odpověď Západo-moravských elektráren z června 1945. Západo-moravské elektrárny družstvu na jeho dotaz odpověděly, že z důvodu zajištění zásobování obyvatelstva prozatím nemohou zajistit pro cihelnu dodávky elektrické energie.
- ⁵⁴ Tamtéž, kart. 1, inv. č. 1, fol. 18. Žádost o zrušení vyměřovacího výměru – oznámení z června 1945.
- ⁵⁵ Tamtéž, fol. 31. Zrušení zastavovacího výměru z 10. září 1945.
- ⁵⁶ Viz Sbírka zákonů a nařízení státu Československého, roč. 1945, částka 4, s. 7.

- ⁵⁷ MZA, fond C 11 Krajský soud civilní Brno, kart. 655, sign. Dr XIX 133, složka Cihelny družstva brněnských stavitelů, zapsané společenstvo s ručením obmezeným Bosonohy, fol. 69. Výměr ZNV v Brně ze srpna 1945.
- ⁵⁸ Tamtéž, fol. 79. Zápis v družstevním rejstříku z listopadu 1945.
- ⁵⁹ Tamtéž, fol. 84. Zápis o mimořádné valné hromadě z 21. 2. 1946.
- ⁶⁰ Tamtéž, fond H 899 Cihelna Družstva brněnských stavitelů, s. r. o., Brno, kart. 1, inv. č. 5, fol. 38. Sdělení Úřadu ochrany práce z listopadu 1945.
- ⁶¹ Viz např. Tamtéž, kart. 1, inv. č. 1, fol. 16. Osvědčení o národní spolehlivosti. Osvědčení vydal MNV v Bosonohách pro Františka Kalábu, který se měl v době nacistické okupace chovat jako řádný Čech.
- ⁶² Tamtéž, fol. 15. Návrh na jmenování národního správce z června 1945.
- ⁶³ Tamtéž, kart. 1, inv. č. 9, fol. 791. Sdělení Hospodářské skupiny ze srpna 1947. Také Národní správa firmy Richard Raupach, strojírna ve Varnsdorfu, měla vůči družstvu pohledávku 131 100 Kčs, kterou uplatňovala prostřednictvím Pražské úvěrní banky. Viz Tamtéž, kart. 1, inv. č. 5, fol. 238. Oznámení Pražské úvěrní banky z 3. 9. 1947.
- ⁶⁴ Tamtéž, kart. 1, inv. č. 4, fol. 163. Náklady spojené s výrobou cihel.
- ⁶⁵ AČNB, fond ŽB, kart. 5567, spis 3, nefol. Žádost o úvěr, návrh a jeho schválení.
- ⁶⁶ MZA, fond H 899 Cihelna Družstva brněnských stavitelů, s. r. o., Brno, kart. 1, inv. č. 5, fol. 241–242. K tomu též AČNB, fond ŽB, kart. 5567, spis 3, nefol.
- ⁶⁷ Tamtéž. Brněnská filiálka banky si navíc vyhradila právo pravidelné kontroly podniku a jeho účetnictví a sledování postupu zbývajících investičních prací a to především z hlediska vynaložených nákladů a vývoje provozních poměrů cihelny.
- ⁶⁸ Tamtéž. Souhlas ke zvýšení investičního úvěru o 1 850 000 Kčs udělila Národní banka československá v červnu 1948. Viz Tamtéž.
- ⁶⁹ MZA, fond K 263 Moravskoslezské cihelny, n. p., Brno (1910) 1946–1949 (1953), kart. 21, inv. č. 91, složka Převzetí cihelny družstva brněnských stavitelů, bilance, fol. 50.
- ⁷⁰ Vyhláška ministra průmyslu tak naplnila literu zákona č. 114/1948 Sb. o znárodnění některých dalších průmyslových a jiných podniků a závodů a o úpravě některých poměrů znárodněných a národních podniků z 28. 4. 1948, kde se v § 1 odst. 25a) hovořilo o tom, že podniky a závody, které byly ke dni 1. 1. 1948 v majetku výdělkových a hospodářských společenstev, a na které se bude znárodnění vztahovat, vytipuje v rámci své kompetence ministr průmyslu po dohodě s Ústřední radou družstev a to nejpozději do 31. 12. 1948 a následně bude toto rozhodnutí zveřejněno formou jednotlivých vyhlášek. Viz Sbírka zákonů a nařízení republiky Československé, roč. 1948, částka 45, s. 934.
- ⁷¹ MZA, fond C 11 Krajský soud civilní Brno, kart. 655, sign. Dr XIX 133, složka Cihelny družstva brněnských stavitelů, zapsané společenstvo s ručením obmezeným Bosonohy, fol. 96–105. Zápis změny v družstevním rejstříku.
- ⁷² Tamtéž, fond K 263 Moravskoslezské cihelny, n. p., Brno, kart. 21, inv. č. 91, složka Převzetí cihelny družstva brněnských stavitelů, bilance, fol. 11–15. Mezi aktiva bilanční zpráva uváděla např. finanční hotovost či odhadnutou finanční hodnotu strojního zařízení a sušáren. Míno-
sovými položkami byly např. dlužné částky firmy dodavatelům, bankovní úvěry, půjčky či družstevní podíly.
- ⁷³ Za informací o situaci po roce 1989 děkuji starostovi městské části Brno-Bosonohy panu Miroslavu Sojkovi.
- ⁷⁴ MZA, fond C 11 Krajský soud civilní Brno, kart. 655, sign. Dr XIX 133, složka Cihelny družstva brněnských stavitelů, zapsané společenstvo s ručením obmezeným Bosonohy, fol. 24. Výměr ZNV v Brně.
- ⁷⁵ Tamtéž, fol. 19. Výmaz družstva z družstevního rejstříku.

PUBLIKACE VZNIKLA ZA FINANČNÍ PODPORY
MESTA UNIČOV

MUZEJNÍ A VLASTIVĚDNÁ SPOLEČNOST V BRNĚ

vlastivědný věstník MORAVSKÝ

ROČNÍK LXXII / 2020 / SEŠIT 1

Redakční rada: Pavel Michna (redaktor), Slavomír Brodesser, Věra Frolcová, Helena Klein-Watrycz, Jaromír Kubíček, Karel Müller.

Adresa redakce: Solniční ulice č. 12, 602 00 Brno, tel. 542 210 388.

Internet: <http://mvs-brno.cz> • www.facebook.com/VVM1946

E-mail: mvsbrno@seznam.cz

Vydala Muzejní a vlastivědná společnost v Brně s podporou Ministerstva kultury ČR, Olomouckého kraje, Jihomoravského kraje, Státního fondu kultury ČR, Nadace Českého literárního fondu, moravských a slezských měst, městysů, vesnic, jakož i jednotlivců / Obálku navrhl Ladislav Včelař.

Vytiskla tiskárna Didot, s. r. o., Brno / Evidenční číslo MK ČR E 18226. Oborové číslo JKPOV 735 142.

Celoroční předplatné: pro členy MVS 240 Kč, pro ostatní 280 Kč. Jednotlivá čísla 60 Kč pro členy, 70 Kč pro nečleny, 120 Kč poštovné (za 4 čísla).

Uzávěrka 1. čísla 31. října, 2. čísla 31. ledna, 3. čísla 31. března, 4. čísla 31. května.

Návštěvní dny: pondělí, čtvrtek 10–17, středa 9–16. Exkurze: čtvrtek 10–17.30 hod.

Recenzovaný neimpaktovaný časopis od roku 2011. Vychází od roku 1946.

MÄHRISCHE heimatkundliche Mitteilungen

JAHRGANG 2020 / BAND LXXII / HEFT 1

Herausgeber: Museums- und heimatkundliche Gesellschaft in Brno.

Redaktion: Museums- und heimatkundliche Gesellschaft in Brno, Solniční 12, 602 00 Brno, ČR. Der Preis für Ausland incl. Postgebühren. Einzelpreis: 11 € / Jahresabonnement 40 €.

OBSAH

Články:

<i>Ivan Kudela</i> , Konec války a osvobození města Tišnova v roce 1945. Hrst vzpomínek účastníka.....	3
<i>Blahomil Grunda</i> , Studovali jsme za Protektorátu. Vzpomínky.....	9
<i>Bohumil Samek</i> , Václav Richter a Zhoř u Polné. Přípomínka životních jubileí univ. prof. Václava Richtera, DrSc.: 1900–1970; 2020.....	14
<i>Roman Paulo</i> , Jan Meziříčský z Lomnice, moravský zemský hejtman jagellonského věku. Část 1.....	19
<i>Josef Svoboda</i> , Postavení šlechty a měst v moravských landfrýdech z let 1421–1440.....	39
<i>Zdeněk Fišer</i> , Muž mnoha tváří: Slovák Vladimír Krivoš – přerovský gymnazista, stenograf, polyglot, kryptograf, carský cenzor a Stalinův vězeň.....	52
<i>Radek Šlabotinský</i> , Obecní versus soukromý majetek na příkladu historie cihelny v Brně-Bosonohách do roku 1949.....	64
Drobnosti:	
<i>Unger Josef</i> , Olovo z hradu Trmačova na Tišnovsku aneb Doklad magických praktik při stavbě hradů.....	81
<i>Patočka Radoslav</i> , Tři století od úmrtí Valentina B. Jestřabského.....	84
Muzejnictví:	
<i>Unger Josef</i> , Výstava „Jihomoravské šibenice v raném novověku“ v Boleradicích, ale i jinde.....	86
Recenze a zprávy o literatuře.....	88

OMLUVA

Vážení odběratelé a čtenáři našeho časopisu, technickým nedopatřením se stalo, že 1. a 2. strana obálky, tj. tiráž a obsah tohoto čísla, byly převzaty z VVM ročníku 2019. Přikládáme proto vytištěné aktuální údaje týkající tiráže a obsahu VVM č. 1, 2020.

Redakce VVM

Olomoucký kraj

PUBLIKACE VZNIKLA ZA FINANČNÍ PODPORY
OLOMOUCKÉHO KRAJE